

SÜRREALİZM

Sürrealizm nedir?

- Sürrealizm (surréalisme), Fransızca “surreel” (gerçeküstü, gerçek dışı) kelimesinden türetilmiştir. Türkçede “gerçeküstücülük” karşılığı kullanılmaktadır.
- Sürrealizm akımı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında psikiyatri bölümlerinde çalışmış ve Sigmund Freud’un düşünceleriyle yakından ilgilenmiş olan André Breton tarafından sistemleştirilmiştir.

Sürrealizm Bildirileri

- André Breton, akıma ait iki bildiri kaleme almıştır: Le Premier Manifeste du Surrealisme (İlk Sürrealizm Bildirisi- 1924), Le Second Manifeste du Surrealisme (İkinci Sürrealizm Bildirisi-1930).

Akımın ortaya çıkış sebepleri

- Avrupa'da, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir huzur dönemi oluşturulmaya çalışılıyordu. Bilim ve teknolojideki hızlı ilerlemelerle birlikte maddi refah yükselmeye başlamıştı. Ne var ki, çağın insanı, maddi dünyasını iyileştirmede sağladığı başarıyı manevi dünyasını kurmada gösterememişti.
- Değerlerdeki yozlaşma nedeniyle boşluk ve bunalıma düşen bu insanın yeni arayışları sanat ve edebiyat dünyasına da yansiyarak birçok akımın doğmasına neden oldu.
- Kübizm, Dadaizm, fütürizm gibi akımların kaynağında, Avrupa toplumunda bilimsel ve teknolojik gelişmelerin vadettiği gelecek hayaline karşılık, savaşların yarattığı bunalımdan doğan paradoksal durumu aşmak arzusu bulunuyordu.

Sürrealizm akımının doğuşu ve gelişimi

- Birinci Dünya Savaşı sonrasında doğan sürrealizm, 1960'lı yılların ortalarına kadar devam eder, kurucusu olan André Bréton'un ölümüyle tamamen sona erer.
- Akım, ilk önce André Breton başkanlığında Dadaistlerin de aralarında bulunduğu bir grup tarafından başlatılmıştır.
- Sürrealizm, temelde, 1910'ların ortalarında akılcılığı yadsıyarak karşı-sanat anlayışı doğrultusunda çalışan ilk Dadacıların yapıtlarından kaynaklanır.

- Dadaizmin kurucusu Tristan Tzara'nın 1920'de Paris'e gelmesi üzerine, kendi aralarında bir grup oluşturan André Bréton, Louis Aragon ve Philippe Soupault ona katılırlar.
- 1923'te karşılıklı olarak duruşlarını netleştiren grup Tzara'dan ayrılır.
- 1924 yılında Bréton, sürrealizmin ilk bildirisini yayımlar. (Manifeste du Surréalisme).
- Katılıp ayrılanlar olmakla birlikte grubun başlıca üyeleri Benjamin Péret, Robert Desnos, Georges Sadoul, René Crevel, Paul Éluard, Antonin Artaud ve George Bataille'dir.

- Çağın dünyasını yansıtmaya yetmeyen geleneksel biçim ve anlayışları bütünüyle terk ederek yeni anlatım biçimleri yaratmak isteyen kübizm, Dadaizm, fütürizm gibi avangart akımlar, sürrealizmin öncüsü olmuşlardır.
- Bréton 1924'teki ilk sürrealizm bildirisinde, Freud'un bilinçdışı buluşuna dayanarak icat ettikleri ve 1919'dan beri Soupault ile deneyimledikleri *Manyetik Alanlar (Champs magnétiques)* eserini örnek vererek “otomatik yazı” (écriture automatique) yönteminin önemini vurgular.

Sürrealizmin amacı ve kuramsal temeli

- Sürrealizm, rasyonalizmin egemenliğine karşı, ruhu ve bilinci özgürleştirmek amacıyla kurulan ve gündelik hayatın içindeki “olağanüstü”yü ortaya çıkarmayı hedefleyen bir akımdır.
- Andre Bréton’a göre gerçeküstücülük bilinç ile bilinçdışını bütünleştiren bir yoldur.
- Bu bütünlüğü, düşsel dünyayla gerçek yaşam, başka bir söyleyişle “mutlak gerçek” ya da “gerçeküstü” oluşturunuyordu.
- Sürrealizmin düşünsel kaynakları Bergson, Freud ve Hegel’dir.

Freud'un etkisi

- XX. yüzyılda ortaya attığı görüşlerle neredeyse bütün düşünce ve sanat hareketlerini derinden etkileyen Avusturyalı psikiyatrist Sigmund Freud, insanın aklının ve mantığının egemen olduğu bilincinin dışında, bir de bilinçdışı olarak adlandırdığı, varlığı ancak birtakım belirtilerden anlaşılan bilinçdışının olduğunu ileri sürmüştü.
- Bilinçdışı, bilincin dinî, ahlâkî ve geleneksel yasaklamalar sebebiyle baskı altında tuttuğu iç güçlerin toplandığı alandır.
- Akıl, töre, sosyal ve dinî değerler her ne kadar bilinçdışındaki duygu ve arzuların ortaya çıkmasını engellese de bilincin baskısı belli bir noktayı aşınca, bilinçdışı, rüyalarda, sarhoşluk, ateşli hastalık, aklî rahatsızlık gibi insanın, aklın ve toplumsal kuralların denetiminden çıktığı durumlarda su yüzüne çıkar.

- Freud'un bilinç ve bilinçdışıyla ilgili bu düşünceleri, zamanla edebiyat ve sanat dâhil sosyal bilimlerin birçok alanında etkili olmuştur.
- Freud'un çalışmaları ve özellikle *Düşlerin Yorumu* (1899) kitabı sürrealistler üzerinde çok etki yapmıştır.
- Freud'un kuramlarından esinlenen André Breton için bilinçdışı, düş gücünün temel kaynağı, “deha” ise bu bilinçdışı dünyasına girebilme yeteneğiydi.

Sürrealizm, resim ve diğer sanatlar

- Bilinçdışını sanatsal aktivitenin temeline koyan sürrealizm, resim sanatında da son derece etkili olmuştur. Max Ernst, Salvador Dali, René Magritte, Joan Mirò, Marc Chagall ünlü sürrealist ressamlardır.
- Başlangıçta resim ve edebiyat alanında etkin olan sürrealizm zamanla sinema, fotoğraf, tiyatro gibi birçok sanat alanını derinden etkilemiştir.
- Sürrealizm bugün bir akım olarak ortaya çıktığı dönemdeki kadar etkin ve aktif değilse de, hem edebiyatta hem görsel sanatlarda hem de sinemada hâlâ etkisini sürdürmektedir.
- Sinemada Luis Bunuel, David Lynch gibi yönetmenler sürrealist filmler yapmışlardır.

Salvador Dali

Salvador Dali

Salvador Dali

Salvador Dali

René Magritte, *Les Amants* (Âşıklar) tablosu

Sürrealizmin İlkeleri ve Yöntemleri

- Sürrealist sanatçılar akla karşı çıkarlar ve bilinçdışını esas alırlar. Akılla sınırlanan gerçeği aşmak amacıyla olan sürrealizm, sanatı aklın ürünü olmaktan çıkararak tesadüf ve otomatizmin ürünü hâline getirir.
- İnsanın gerçek yanının saklı olduğu bilinçdışına ulaşmak için insanın tam bir özgürlük içinde olduğu rüya yöntemine, kimi zaman hipnotizmaya, hatta uyuşturucu maddelere başvururlar.
- Sürrealizmde, bilinçdışının su yüzüne çıkmasına engel olan bütün sanat kurallarına, ahlâkî değer yargılarına karşı çıkılır.
- Gerçeküstücüler, dilin, bilinçdışının verilerini ifade etmek için yetersiz olduğunu ve bu nedenle dile farklı bir anlatım şekli vermek gerektiğini düşünürler.

- Sanatçılar, iç dünyanın akıcı bir şekilde verilmesini engellediği kaygısıyla noktalama işaretlerini kullanmazlar.
- Dili açık ve anlaşılır bir şekilde kullanmaktan kaçınıp bol bol imaj kullanmayı yeğlerler Ancak bu imaj, alışılmışın bir hayli dışında keyfi, şaşırtıcı ve yenidir.
- Sürrealistler, kendilerinden önceki edebî akımların, yüzyıllar boyunca geliştirip işledikleri gelenekleşmiş bütün sanat kurallarına karşıdırlar ve bu kurallarla alay ederler.
- Gülmenin insanı ikiyüzlülükten kurtaracağını söyleyen sürrealistler, mizaha ve espriye önem verirler.

Sürrealistlerin kullandıkları başlıca teknikler ya da ifade araçları

- Otomatik Yazı
- Mizah
- Harikulade
- Rüya
- Çılgınlık
- Çocukluğa Dönüş

Otomatik Yazı

- **Hiçbir engelle karşılaşmaması için bilinci doğal akışına bırakarak bilinçdışının yüzeye çıkmasını sağlama yöntemi denebilir. Aklın kontrolünden kaçmak için kalemin ucuna gelenleri yazmaktır.** Otomatik yazı yöntemini André Breton, şu şekilde açıklar:
- “Düşüncenizin kendi üzerinde toparlanmasına mümkün olduğu kadar elverişli olan bir yerde oturduktan sonra kâğıt, kalem getirin.
- Kendinizi elinizden gelen en pasif veya en alıcı duruma koyun. Kendi dehanızı, yeteneklerinizi ve başkalarınınkileri bir yana bırakın. (...).
- Önceden düşünülmüş hiçbir konu olmadan çabuk yazın, aklınızda tutamayacak ve yazdığınızı yeniden okumak isteğinde bulunmayacak kadar çabuk yazın.
- İlk cümle kendiliğinden gelecektir; her saniyede, dışarıya vurmaktan başka bir şey beklemeyen, bilinçli düşüncenize yabancı bir cümlenin bulunduğu muhakkaktır.”

Otomatik Yazı

- Otomatik yazıda noktalama işaretlerine, imlâ kurallarına lüzum olmadığı gibi, bunları kullanmaya kalkışmak sakıncalıdır. Çünkü noktalama işaretleri ve imlâ kuralları, bilinçdışının akışına mani olacaktır.
- Buna rağmen bilinçdışı herhangi bir nedenle kesintiye uğrayacak olursa, herhangi bir harf yazılır ve bu harfi takip edecek olan kelimelerin akışı beklenir.
- Otomatik yazı yöntemiyle yazılanlar hiçbir zaman aklın, estetik amaçların, ahlâkî değerlerin ve geleneğin denetimine tâbi tutulamaz.

Mizah, Harikulâde, Rüya

- **Mizah:** Hayat, toplum, insan ve olaylar karşısında alaycı bir tavır takınan sürrealistler, mizah ve alaya büyük önem verirler. Bundaki amaçları, çevremizi, hayatımızı, inançlarımızı oluşturan akıl ve mantık üzerine kurulu değer ve kurumların hâkimiyetini; kırmaktır.
- **Harikulâde:** Harikulâde, insan akli ve mantığının gerçek diye ortaya koyduğu değer ve doğruları aşma eylemidir. Harikalar âleminde komik, olağanüstü ve esrarlı şeyler bir aradadır.
- **Rüya:** Sürrealistler, bilincimizin bastırdığı bilinçdışı gerçeklerinin sembolik dili olan rüyaya büyük önem verirler. Çünkü rüya, insanın kendi iç dünyasına yönelmesine ve bu dünyanın gizlerini ortaya çıkarmasına olanak sağlar;

Çılgınlık, Çocukluğa Dönüş

- **Çılgınlık:** Aklın kontrolünü ortadan kaldırarak asıl benliğin ortaya çıkmasını sağladığı için sürrealistler akıl hastalarına, uyuşturucu madde kullananlara ve paranoyalara karşı özel bir yakınlık ve alaka duyarlar. Bu tarz bir bilinçaltı boşaltma eylemi, dengeli bireyler için anlamsız ve çılgınlık olacaktır.
- **Çocukluğa Dönüş:** Sürrealistlerde dikkati çeken bir başka husus, çocukluğa dönüş, çocukluk dönemine özlemdir. Çünkü çocukluk, insan hayatının en hür, en serbest, en gerçekçi dönemidir.

Sürrealizm, büyük ölçüde edebiyatın şiir türünde yankısı bulmuştur. Bunun yanında yer yer roman ve tiyatro dalında da örnekleri veya temsilcileri görülmüştür.

Başlıca sürrealist yazar ve eserleri

- **Pierre Réverdy (1889-1960)** : Fransız şairi. Eserleri: *Poèmes en prose, La Lucarne ovale, Les Ardoises du toit, Ferraille, Le Livre de mon Bord*
- **Paul Eluard (1895-1952)** : Dadaizme katılmış, sürrealizmin kurucusu olmuş, daha sonra gerçekçi sanata dönmüş, çağdaş Fransız şiirinin en önemli isimlerinden biridir. Eserleri: *Ölmeden Ölmek, Cours Naturel, Açık Kitap, İstenen Şiir ve İstenmeyen Şiir, Şiir ve Gerçek, Yaşamağa Değer, Çifte Karanlık, Görmek, Politik Şiirler.*
- **André Breton (1896-1966)** : Sürrealizmin kurucusu Fransız şairi. Eserleri: *Nadja, Dindarlık Tepesi, Manyetik Alanlar, Kaybolan izler, Eriyen Balık, Serbest Bağlar, Ak Saçlı Tabanca, Yıldızlı Şato.*

- **Philippe Soupault (1897-1990)** : Sürrealizmin kurucularından Fransız şairi ve yazarı. Eserleri: *Manyetik Alanlar, Rüzgâr Gülü, Zenci, Büyük Adam, Şarkılar, Georgia, Poesies Completes, Sans Phrases.*
- **Louis Aragon (1897-1982)** : Çağdaş Fransız edebiyatının önemli yazar ve şairi. Eserleri: *Elsa'nın Gözleri, Sevinç Ateşi, Anicet veya Panaroma, Telemak'ın Maceraları, Çalgınlık, Rüyalardan Bir Dalga, Paris Köylüsü, Üslûp Kitabı, Büyük Sevinç, Mazlum Zalim, Güzel Parçalar, Şahane Yolcular, Tasa,*
- **Benjamin Péret (1899-1959)** : Fransız şairi. Eserleri: *Translantik Yolcusu, Uyumak, Uyumak Taşlarda.*

- **Robert Desnos (1900-1945)** : İngiliz şair ve yazar. Eserleri: *On sekiz Şiir, Yirmi beş Şiir, Aşk Haritası, Ölümler ve Kalıp Değiştirmeler, Toplu Şiirler.*
- **Jacques Prévert (1900-1977)** : Fransız yazar ve şairi. Eserleri: *Sisli Rıhtım, Cennet Çocukları, Hikâyeler, Temsil.*
- **René Char (1907-1988)** : Fransız şairi. Eserleri: *Arsenal, Artine, Le Poème pulvérisé, Le Soleil des Eaux.*
- **René Crevel (1900-1935)** : Fransız yazarı. Eserleri: *Détours, Mon corps et moi, Babylone, La Mort difficile, L'Esprit contre la raison, Êtes-vous fous, Marseille.*

➤ ÖLMEMEKTEN ÖLMEK

- Gözkapaklarımın üzerinde ayakta duruyor
- Ve saçları saçlarımın içinde
- Biçimi ellerimin biçiminde
- Gözlerinin rengi gözlerimin renginde
- Gölgede yitip gidiyor
- Tıpkı bir taş gibi gökyüzünde.
- Gözleri var her zaman açık
- Ve bir an olsun uyutmaz beni.

- Düşleri var apaydınlık
- Güneşleri buharlaştıran,
- Güldürür, ağlatır beni ve güldürür,
- Konuşturur beni söylemeksizin tek bir söz.
- Paul Eluard (Çev. Özdemir İnce)

Okday Rifat, Perçemli Sokak'tan

- X
Güneşimi arılar yedi gecesiz kaldım
Dört köşe taşların üstünde
Denizin arşısında yeşil zeytin
Balıklar geçti düdük çala çala
Yaşamaya başladım kaldığı yerden
Yosunlu kapıların ardında gizli
İkiz martıları bulmak için